

‘คนสองน้ำ’: พลวัต ‘คนสองสัญชาติ’ ในเมืองชายแดนจังหวัดระนอง
‘Khon-song-nam’: The Dynamic of ‘Peoples with Dual Nationality’
in Borderland of Ranong Province¹

ณัฐชวัล โทคาพานิชวงษ์*
Nattchawal Pocabanishwong

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Pocabanishwong, N. (2016). 12(1): 175-196

Copyright © 2016 by Journal of Social Sciences, Naresuan University: JSSNU.

All rights reserved

บทคัดย่อ

บทความนี้ทำความเข้าใจการเกิดขึ้นของคนสองสัญชาติในพื้นที่จังหวัดระนอง สถานะของกลุ่มคนเหล่านี้ท่ามกลางรัฐและสังคมท้องถิ่น ตลอดจนยุทธวิธีที่พวกเขาใช้ชีวิตในถิ่นที่สองฝั่งชายแดน การศึกษาพบว่า คนสองสัญชาติหรือที่นิยมเรียกกันในท้องถิ่นว่า ‘คนสองน้ำ’ เป็นประติษฐานกรรมที่เพิ่งจะเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 อันเนื่องจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมและการควบคุมพลเมืองอย่างเข้มข้นของรัฐไทยที่ขัดแย้งสวนทางกับวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชายแดนซึ่งมีลักษณะสัมพันธ์กับหลากหลายถิ่นที่ข้ามรัฐชาติ นำมาซึ่งการถือ 2 สัญชาติของคนท้องถิ่นบางส่วนเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างยืดหยุ่นทั้งในฝั่งไทยและฝั่งพม่า ปรากฏการณ์การข้ามถิ่นที่ (translocal practice) ของผู้คนเหล่านี้ชี้ให้เห็นการผลิตซ้ำวิถีชีวิตในแบบสองถิ่นที่ (bi-local) การเชื่อมต่อความเป็นบ้านและความผูกพันต่อท้องถิ่นสองแห่ง ควบคู่ไปกับการถุกตั้งคำถามเรื่องสำนึกภักดี ในทางกลับกัน ปฏิบัติการของพวกเขายังก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะข้ามล้ำความแตกต่างระหว่างเมืองและรัฐชาติหรือที่เรียกว่า ‘สภาวะเหนือถิ่นที่’ (supralocal) ทว่าการที่รัฐไทยปฏิเสธสถานะของกลุ่มคนเหล่านี้กลับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความไม่มั่นคงของรัฐเอง เช่นเดียวกับการดำเนินนโยบายโดยละเลยความละเอียดอ่อนทางสังคมวัฒนธรรมอันส่งผลต่อการอยู่ร่วมอย่างสมานฉันท์ของผู้คนในพื้นที่

คำสำคัญ: คนสองสัญชาติ, คนสองถิ่นที่, ‘คนสองน้ำ’, การเชื่อม (ข้าม) ถิ่นที่, ระนอง

Abstract

This article describes the emergence of the people with a dual nationality in Ranong province, their status in relation to state and local society, and their strategy to continue their bi-local cross border way of life. The research found that the dual nationality people, called ‘Khon-song-nam’, recently emerged sometime between 1950s-1960s, were the produce of strict national policies and citizenship control policies of the Thai state. These policies stood in a sharp contrast to the people’s way of life which has been multi-located. Accordingly, some local people held a dual nationality for flexibility in terms of living in both countries. These translocal practices indicate the reproduction of bi-local life, the connection of home and social bond of bi-local, as well as the question about their royalty. Moreover, the economic activities of the translocal practices lead to a transgression of different scales between cities across nation-states, that can be called ‘supra-local’ practices. On the other hand, the state’s rejection of these people has resulted in the illegal businesses of some dual nationality people causing state insecurity. Moreover, the use of state policies neglecting the importance of the socio-cultural dimensions affects the co-existence of people in the local areas.

Keywords: People with dual nationality, Bi-local people, ‘Khon-song-nam’, Translocality, Ranong

ความนำ

๖ มีในช่วงทศวรรษที่ผ่านมางานศึกษาทางสังคมศาสตร์ในสังคมไทย ในประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ชายแดน และสนามข้ามพรมแดนจำนวนไม่น้อย อาทิ งานของเอกชัย (2545), สิริพร (2549), ฐิรุฒิ (2550), ศุภวดี (2551), ศิริพร (2551), เรวดี (2552), กนกวรรณ (2552) และพฤษ (2550, 2552) ต่างชี้ให้เห็นในทางเดียวกันว่า ในช่วงก่อนการขีดเส้นเขตแดนรัฐชาติสมัยใหม่ วิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชายแดนล้วนแล้วเต็มไปด้วยประวัติศาสตร์การเดินทางข้ามแดน จำนวนมากของผู้คนเหล่านี้ยังคงสายสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติข้ามรัฐชาติต่อกันตราบจนปัจจุบัน ทว่าประเด็นสำคัญที่มักถูกละเลยไปในงานศึกษาดังกล่าวก็คือ กลุ่มคนซึ่งถือสองสัญชาติและยังคงใช้ชีวิตระหว่าง 2 รัฐชาติ การสำรวจในระดับที่กว้างขวางออกไปยังพบว่า งานวิจัยของจิราพร (2552) นับเป็นงานศึกษาโดยตรงเกี่ยวกับคนสองสัญชาติในสังคมไทยที่มีอยู่เพียงเรื่องเดียวในปัจจุบัน โดยมุ่งตอบคำถามว่า กลุ่มคนเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้หรือไม่ กรอบการศึกษาจึงให้ความสำคัญกับมิติทางรัฐศาสตร์โดยเฉพาะการเมืองระหว่างประเทศเป็นหลัก ขณะที่ประเด็นทางสังคมวัฒนธรรมไม่ได้ถูกให้นำหนักในงานศึกษานี้เท่าไรนัก² การสำรวจข้อมูลในพื้นที่จังหวัดระนองซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านเมียนมาร์ของผู้ศึกษาชี้พบว่า แม้คนท้องถิ่นดั้งเดิมในพื้นที่สองฝั่งชายแดนจำนวนไม่น้อยจะมีสายสัมพันธ์เป็นเครือญาติต่อกันมาเนิ่นนานนับศตวรรษ ส่วนหนึ่งของผู้คนเหล่านี้ใช้ชีวิตข้ามไปมาระหว่าง 2 ประเทศและถือสองสัญชาติโดยปราศจากการรับรองจากรัฐ การมีเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวางทั้งในฝั่งไทยและฝั่งพม่า³ ทำให้ส่วนใหญ่ของคนเหล่านี้อยู่ในกลุ่มชนชั้นนำที่มีบทบาทอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมของเมือง

อย่างไรก็ตาม การถือ 2 สัญชาติทำให้พวกเขาไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคมท้องถิ่นเท่าไรนัก ปรัชญาการณีนี้น่าจะสอดคล้องกับที่ Smith (2001, cited in Smart and Smart, 2003: 276) เสนอว่า แม้ในด้านหนึ่งพื้นที่ทางกายภาพจะถูกตัดแบ่งโดยเขตแดนความเป็นชาติ หากแต่มันก็ถูกยึดเหนี่ยวกันผ่านความผูกพันเป็นสมาชิกทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนซึ่งเดินทางข้ามแดน ส่งผลให้เมืองเป็นที่ตั้งของการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งจากการปรากฏขึ้นของกระบวนการข้ามท้องถิ่น (the rise of translocalities) ดังนั้น มันจึงเป็นการดีกว่าหากเราจะมองสนามข้ามพรมแดนในมิติของกระบวนการเชื่อมต่อระหว่างเมืองในประเทศหนึ่งกับเมืองในอีกประเทศหนึ่ง มากกว่าที่จะมองการเชื่อมต่อระหว่างประเทศหนึ่งกับอีกประเทศหนึ่ง บทความนี้จึงให้ความสนใจคนสองสัญชาติในมิติทางสังคมวัฒนธรรมโดยตั้งคำถามว่า คนสองสัญชาติเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขอะไร การดำรงอยู่ของผู้คนเหล่านี้แปรเปลี่ยนไปหรือไม่และมีสถานะเช่นไรท่ามกลางสังคมท้องถิ่น ตลอดจนพวกเขา มียุทธวิธีการดำรงชีวิตในถิ่นที่ทั้งสองฝั่งอย่างไรบ้าง โดยใช้แนวคิดการข้ามถิ่นที่ (translocality) เป็นกรอบในการอธิบาย

ภาพ 1 คนเชื้อสายจีนฮกเกี้ยนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานสมัยแรกสร้างเมืองระนอง
ที่มา: คุณวิวิทย์ ปันฉิม, (ผู้ให้ข้อมูล)

วิธีการศึกษา

งานศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) วิธีการศึกษาประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ การวิจัยเอกสาร (documentary research) และการวิจัยภาคสนาม (field research) โดยใช้แนวทางมานุษยวิทยา ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการในรูปเรื่องเล่า (narrative) ประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) ประวัติศาสตร์ชีวิต (life history) ตลอดจนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ศึกษา (participatory observation) อีกส่วนเป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ซึ่งคนท้องถิ่นเป็นผู้รวบรวมหรือจัดทำ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ คนท้องถิ่นและคนสองสัญชาติในพื้นที่จังหวัดระนองและอำเภอเกาะสองของประเทศเมียนมาร์ ระยะเวลาการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2553- พฤษภาคม 2555

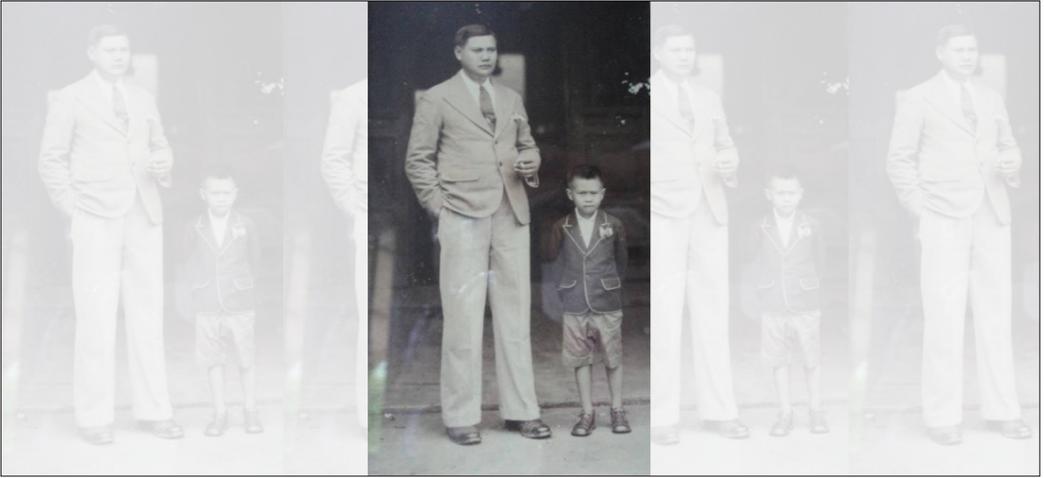
‘คนสองน้ำ’: คนสองสัญชาติในเมืองชายแดนระนอง-เกาะสอง

การปะติดปะต่อข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่า คนสองสัญชาติในพื้นที่ศึกษาเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตทั้งในด้านรูปแบบและความหมาย เงื่อนไขสำคัญเกิดจากคุณลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครองที่ส่งผลให้เมืองระนองและเกาะสองมีการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์และจากหลากหลายถิ่นที่/ดินแดน อันนำมาซึ่งการถือสองสัญชาติของคนท้องถิ่นบางส่วน โดยอาจแบ่งได้เป็น 4 ช่วงเวลาใหญ่ๆ ได้แก่ ยุคก่อนอาณานิคมและการเกิดรัฐ-ชาติ, ยุคอาณานิคมและการเกิดรัฐ-ชาติในยุคเริ่มต้น, ยุคหลังอาณานิคมและพม่าเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบเผด็จการทหาร, และยุคเศรษฐกิจสมัยใหม่กับการป่าไหลเข้ามาของแรงงานอพยพจากประเทศเมียนมาร์

ยุคก่อนอาณานิคมและการเกิดรัฐ-ชาติ (ช่วงก่อน พ.ศ.2411)

คำบอกเล่าของผู้คนในพื้นที่ที่ประกอบกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกเป็นเอกสาร อาทิ พงศาวดารและตำนานเมืองระนอง (ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จฯ กรมพระยา, 2511; จังหวัดระนอง, 2502) แสดงให้เห็นว่า เมืองระนองก่อตั้งขึ้นมาจากคนไทยกลุ่มเล็กๆ ที่กล่าวกันว่า อพยพเข้ามาอาศัยตั้งแต่สมัยอยุธยา ตอนปลายโดยมี “หลวงระนอง” เป็นผู้ว่าราชการเมืองคนแรก จากนั้นในปี พ.ศ.2387 สมัยรัชกาลที่ 3 กลุ่มคนเชื้อสายฮกเกี้ยนโดยการนำของ “คอซู้เจียง” อดีตเจ้าเมืองระนองคนที่ 2 ได้พากันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และบุกเบิกการทำเหมืองแร่ดีบุก ปะปนด้วยคนเชื้อสายพม่าและคนเชื้อสายแขกที่อพยพจากเมืองมะริดและทวาย โดยเกาะกลุ่มเป็นชุมชนขนาดเล็ก การทำเหมืองแร่ดีบุกส่งผลให้เมืองระนองเติบโตขึ้นมาก จวบจนในปี พ.ศ.2405 เมื่อรัฐบาลอังกฤษเข้ามาปกครองดินแดนบางส่วนของพม่า ระนองจึงกลายเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญ และได้รับการยกฐานะเป็นหัวเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร จากเดิมที่เคยขึ้นต่อเมืองชุมพร

ในระยษนี้ดินแดนบางส่วนในฝั่งพม่ายังเป็นส่วนหนึ่งของไทย คนเชื้อสายฮกเกี้ยนส่วนหนึ่งซึ่งเป็นเครือญาติพี่น้องกับคนเชื้อสายจีนในเมืองระนองจึงอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเกาะสองหรือแหลมวิกตอเรีย พ้อยท์ของประเทศพม่าและคงสายสัมพันธ์ระหว่างกันเรื่อยมา ดังเรื่องเล่าที่ว่าเจ้าเมืองระนองกับเจ้าเมืองมลิวัลย์ในเกาะสองต่างเป็นเครือญาติพี่น้องที่แยกย้ายกันออกไปสร้างเมือง บุตรสาวของคอซู้เจียงคนหนึ่งยังแต่งงานกับชาวจีนเมืองมะริดในพม่า รวมถึงการแต่งงานระหว่างคนเชื้อสายฮกเกี้ยนในเมืองระนองกับคนเชื้อสายพม่าหรือลูกครึ่งจีน-พม่าในเกาะสองก่อให้เกิดลูกหลานเชื้อสายจีน-พม่าหรือที่เรียกกันในหมู่คนท้องถิ่นดั้งเดิมว่า “بابาพม่า” ส่งผลให้คนท้องถิ่นในเมืองระนองจำนวนมากต่างก็มีเครือญาติไม่ว่าทางใดทางหนึ่งอยู่ในฝั่งพม่า ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองระนองมีสภาพเป็นภูเขา ทำให้ต้องพึ่งพาข้าวปลาอาหารจากเกาะสอง จนกระทั่งเกาะสองเปรียบเสมือน “เมืองพี่เลี้ยง” ของเมืองระนองในยุคนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนสองฝั่งไทย-พม่าจึงเป็นไปในแบบ “เมืองต่อเมือง” โดยปราศจากการแบ่งแยกทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์

ภาพ 2 ขุนสวัสดิ์ภักดี คณบดีเชื้อสายจีน-พม่าหรือ “بابาพม่า” ของเมืองระนองในยุคแรกๆ
ที่มา: ลูกหลานขุนสวัสดิ์ภักดี, (ผู้ให้ข้อมูล)

ยุคอาณานิคมและการเกิดรัฐชาติในยุคเริ่มต้น (พ.ศ.2411 ถึง ก่อนทศวรรษ 2490)

เมื่อพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษใหม่ๆ และมีการขีดเส้นเขตแดนรัฐชาติระหว่างไทยกับพม่าในปี พ.ศ.2411 ส่งผลให้ผู้คนในพื้นที่เริ่มถูกแบ่งแยกออกตามเขตปกครอง ผู้คนจากฝั่งเกาะสองมักถูกเรียกว่า ‘คนเกาะสอง’ และ ‘คน (จาก) ฝ่ายพลั้ง’ (หรือ ‘คนฝ่ายหรั่ง/ฝรั่ง’) อันหมายถึง คนในบังคับของฝ่ายชาติตะวันตก ทว่าในเวลานั้นวิถีคิดการแบ่งแยกผู้คนในแบบรัฐชาติสมัยใหม่จะยังไม่ได้ส่งผลเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนเท่าไรนัก ดังที่การแบ่งแยกระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นพม่าในพื้นที่ยังไม่ได้เป็นไปอย่างชัดเจน เช่นเดียวกับวิถีชีวิตการพึ่งพาและข้ามไปมาหาสู่ระหว่างผู้คนสองฝั่งยังคงดำเนินไปอย่างไม่ขาดสาย

สะท้อนจากที่คนท้องถิ่นบอกเล่าว่า ในอดีตระนองมีสภาพเป็นเมืองปิด ล้อมรอบด้วยภูเขา เส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุดคือการออกสู่ทะเลหรือแม่น้ำกระบุรี⁴ ในช่วงที่พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เกาะสองมีความเจริญทันสมัยกว่าเมืองระนองเป็นอันมาก สินค้าที่คนระนองบริโภคในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่จึงมาจากเรือสินค้าระหว่างสิงคโปร์-มะริดที่นำเข้ามาจากประเทศจีน สิงคโปร์ มาเลเซียและประเทศตะวันตก มาขายที่เกาะสอง นับตั้งแต่หม้อ กระทะ ปลากระป๋อง นมผง ขนม ผลไม้ สบู่ แป้ง ยาสีฟัน ยารักษาโรค เครื่องใช้ไฟฟ้า ผ้าห่ม รองเท้า ฯลฯ รวมทั้งคนระนองยังการข้ามไปรักษาที่โรงพยาบาลในเกาะสองและส่งลูกหลานไปเรียนที่โรงเรียนจีนในเกาะสองกับมะริดอีกด้วย

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 (ทศวรรษ 2450-2560) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (ทศวรรษ 2480) คนเชื้อสายจีนใหญ่อายัพพพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเกาะสองและเมืองระนอง โดยส่วนหนึ่งเป็นเครือญาติหรือมาจากหมู่บ้านเดียวกัน วัฒนธรรมอันแข็งแกร่งของคนใหญ่ที่ยึดมั่นการมีชาติพันธุ์และภาษาเดียวกันดังถ้อยคำที่ว่า “หนึ่ง หนึ่ง หนึ่ง” แปลว่า คนของเรา ส่งผลให้คนใหญ่ในเกาะสองไม่ได้ถูกนับเป็น “คนพม่า” หากถูกรับรู้ในฐานะคนเชื้อสายใหญ่ด้วยกัน สายสัมพันธ์ระหว่างคนใหญ่บ้านเมืองระนองและเกาะสองจึงคงความ

เหนียวแน่นโดยปราศจากเส้นแบ่งพรมแดนความเป็นชาติและรัฐชาติ นำมาซึ่งการแต่งงานข้ามไปมาระหว่างผู้คนสองฝั่งอยู่เสมอ⁵

ยุคหลังอาณานิคมและพม่าเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบเผด็จการทหาร (ช่วงทศวรรษ 2490 ถึงราวทศวรรษ 2510)

เมื่อพม่าได้รับอิสรภาพจากอังกฤษในปี พ.ศ.2491 ในห้วงเวลาเดียวกับการเกิดสงครามเย็นระหว่างประเทศมหาอำนาจจีนกับชาติตะวันตก รัฐบาลไทยนำโดยจอมพล ป.พิบูลสงครามได้ริเริ่มดำเนินนโยบายชาตินิยมผ่านปฏิบัติการทางวัฒนธรรม อาทิ การปรับเปลี่ยนรูปแบบศาสนสถานและศาสนวัตถุศิลปะพม่าไปเป็นศิลปะไทย การเปียดลัทธิพระพม่าออกจากวัดไทยด้วยการนำพระไทยเข้ามาจำพรรษาและมีบทบาทอิทธิพลมากขึ้น ส่งผลให้ “ความเป็น (ชาติ) พม่า” ค่อยๆ ถูกแยกห่างออกจาก “ความเป็น (ชาติ) ไทย” ควบคู่ไปกับการกลืนกลายเป็นไทยโดยสมบูรณ์ของคนเชื้อสายพม่าผ่านนโยบายการให้สัญชาติของประเทศไทย การเกณฑ์ตำรวจและทหาร

การแผ่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคอินโดจีนและการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศเมียนมาร์มาสู่ระบอบเผด็จการทหารในปี พ.ศ.2505 ยังนำมาสู่นโยบายการควบคุมพลเมืองอย่างเข้มข้นของประเทศไทยผ่านการบังคับใช้บัตรประชาชนและการควบคุมการผ่านแดน ด้วยการออกพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2493 และพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2497 เพื่อสกัดกั้นการแทรกซึมของขบวนการคอมมิวนิสต์และป้องกันการอพยพเข้ามาของผู้คนจากประเทศเพื่อนบ้าน (โปรดดูเพิ่มใน ประภิต, 2509)⁶ นโยบายดังกล่าวนำมาซึ่งการตั้งด่านตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดระนองและการกำหนดช่องทางเข้าออกเมืองอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะ จากนั้นเมื่อพม่าเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบเผด็จการทหารในปี พ.ศ.2505 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติบัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ.2505 บังคับใช้ในท้องที่จังหวัดระนองในปี พ.ศ.2507

การดำเนินนโยบายอย่างเข้มข้นของรัฐในระหว่างทศวรรษ 2500 ส่งผลให้คนท้องถิ่นเชื้อสายพม่าและคนท้องถิ่นเชื้อสายแขกดั้งเดิมค่อยๆ กลืนกลายเป็นไทยอย่างเต็มตัวและตัดขาดสายสัมพันธ์กับเครือญาติในฝั่งเกาะสอง เช่นเดียวกับคนเชื้อสายลูกครึ่งจีน-พม่าหรือ “بابาพม่า” ที่ต่างหันมายึดมั่นอัตลักษณ์ความเป็นจีน ขณะที่บางส่วนของ ‘คนเกาะสอง’ และ ‘คน (จาก) ฝายพลัง’ รวมทั้งลูกหลานของคนเหล่านี้ได้เปลี่ยนสภาพไปเป็น ‘คนสองสัญชาติ’ หรือที่นิยมเรียกในหมู่คนท้องถิ่นดั้งเดิมว่า ‘คนสองน้ำ’ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างยืดหยุ่นทั้งในฝั่งไทยและฝั่งพม่า อาทิ การมีบ้านและที่ทำกินในฝั่งพม่า การข้ามมาค้าขายทำธุรกิจและซื้อบ้านในฝั่งไทย การส่งลูกหลานมาเรียนในฝั่งไทย การข้ามมารักษาพยาบาลในฝั่งไทย เป็นต้น การได้มาซึ่งบัตรประชาชน 2 ใบหรือการมี 2 สัญชาติของกลุ่มคนเหล่านี้โดยมากอาศัยวิธีเรียบง่ายและความเป็นเครือญาติระหว่างกัน เช่น การข้ามกลับมาทำบัตรประชาชนในฝั่งไทยโดยมีผู้ใหญ่บ้านให้การรับรอง การข้ามมาคลอดบุตรในฝั่งไทย การข้ามมาแจ้งเกิดในฝั่งไทย และการยกลูกหลานให้เป็นบุตรบุญธรรมแก่เครือญาติในฝั่งไทย เป็นต้น

ภาพ 3 ย่านชุมชนคนไทยเชื้อสายจีน
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียนบทความ

ภาพ 4 ศาลเจ้าของคนไทยเชื้อสายจีนในเกาะสอง
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียนบทความ

น่าสนใจว่า แม้การแบ่งแยกความแตกต่างทางเชื้อชาติและการขีดเส้นพรมแดนรัฐชาติจะเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างชัดเจนในยุคนี้ ทว่าสายสัมพันธ์การพึ่งพาแลกเปลี่ยนสินค้าและการแต่งงานระหว่างผู้คนสองฝั่งยังคงดำเนินไปอย่างไม่ขาดสาย ดังที่ผู้ศึกษาพบว่า การตัดถนนเข้าสู่เมืองระนองในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ส่งผลให้มีการนำสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคจากกรุงเทพฯ และชุมพรเข้ามาขายในเมืองระนอง ขณะที่เกาะสองมีการนำสินค้าหนีภาษีจากประเทศจีนเข้ามาจำหน่าย เป็นที่มาของการค้าชายแดนรายย่อยแบบกึ่งที่พมดที่เรียกกันในพื้นที่ว่า ‘ค้าเกาะสอง’ ซึ่งดำเนินไปอย่างคึกคักเป็นเวลากว่า 2 ทศวรรษ เอื้อให้เกิดการแต่งงานระหว่างคน

เชื้อสายจีนสองฝั่งเพื่อประโยชน์ในด้านการค้า

ยุคเศรษฐกิจสมัยใหม่กับการป่าไหลเข้ามาของแรงงานอพยพจากประเทศเมียนมาร์ (ช่วงตั้งแต่ราวทศวรรษ 2510 ถึง ปัจจุบัน)

ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 คนเชื้อสายแต้จิ๋วจากภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงใต้โยกย้ายเข้ามาบุกเบิกการทำประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ในจังหวัดระนอง ในระยะแรกมีคนไทยจากภาคอีสานเป็นแรงงานหลัก กระทั่งในทศวรรษ 2510 ปัญหาการสู้รบภายในประเทศเมียนมาร์ก่อให้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง ชาวพม่าจากทางตอนเหนือจึงเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเกาะสองและบางส่วนเข้ามาเป็นแรงงานในฝั่งไทย จวบจนทศวรรษ 2530 เมื่อรัฐบาลไทยดำเนินนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ส่งผลให้กิจการประมงในจังหวัดระนองเติบโตจนถึงขีดสุด เกิดความต้องการแรงงานจำนวนมากเพื่อรองรับงานประมงและกิจการต่อเนื่องจากภาคประมง อาทิ อยู่ซ่อมเรือ โรงงานห้องเย็น โรงงานปลาป่น โรงงานผลิตน้ำแข็ง ธุรกิจก่อสร้างและธุรกิจบ้านเช่า ฯลฯ สวนทางกับคนอีสานที่เดินทางกลับภูมิลำเนาอันเนื่องจากนโยบายอีสานเขียวในสมัยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นผู้บัญชาการทหารบกและผู้บัญชาการทหารสูงสุด ประกอบกับความนิยมเดินทางไปทำงานในตะวันออกกลางของคนอีสานในขณะนั้น

ภายหลังจากรัฐบาลทหารพม่าใช้กำลังปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรงในปี 2531 หรือเหตุการณ์ 8/8/88 ชาวพม่าจำนวนมากจึงหลั่งไหลเข้ามาเป็นแรงงานในจังหวัดระนอง โดยส่วนหนึ่งจับจองที่ดินและก่อสร้างบ้านหลังที่สองในเกาะสอง จากนั้นในช่วงต้นทศวรรษ 2540 รัฐบาลพม่ามีนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจในพื้นที่เกาะสองโดยเปิดน่านน้ำให้พลเมืองของตนสามารถทำประมงได้อย่างเสรี ดึงดูดให้ชาวพม่าจากพื้นที่อื่นๆ อพยพเข้ามามากขึ้น นโยบายดังกล่าวส่งผลให้โครงสร้างประชากรหลักในเกาะสองค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากคนเชื้อสายจีนมาเป็นคนเชื้อสายพม่าแท้ในที่สุด นำมาซึ่งการผสมกลมกลืนกยาระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนเชื้อสายพม่าในเกาะสอง ดังจะพบว่า ‘คนสองน้ำ’ รุ่นใหม่มักเกิดจากการแต่งงานระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนเชื้อสายพม่า-จีนหรือพม่าแท้ ส่วนหนึ่งของ ‘คนสองน้ำ’ เหล่านี้ได้ขยับขยายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในฝั่งไทยและแต่งงานกับเชื้อสายจีนในระนองด้วยเหตุผลทางธุรกิจกระทั่งกลายเป็นผู้มีบทบาทหลักทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ปรากฏการณ์ข้างต้นดูจะแตกต่างจากกรณีศึกษาของ จีราพร (2552) ที่พบว่า แม้ในระยะแรกเงื่อนไขทางเศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยหลักที่นำไปสู่การถือ 2 สัญชาติของกลุ่มคนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่หลักๆ แล้วการได้มาซึ่งสัญชาติที่ 2 กลับเป็นผลมาจากนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลมาเลเซียที่ต้องการให้ชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยทำหน้าที่โอบล้อมชาวมาเลย์เชื้อสายจีนซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในรัฐชายแดน ประกอบกับนโยบายพรรคการเมืองในประเทศมาเลเซียที่ต้องการให้คนเหล่านี้เข้าไปมีสิทธิเลือกตั้งและเป็นฐานเสียงให้กับตนเอง ทว่าการเกิดขึ้นของ ‘คนสองน้ำ’ หรือคนสองสัญชาติในจังหวัดระนองกลับมีเงื่อนไขมาจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมและการควบคุมพลเมืองของรัฐไทย ประกอบกับความแตกต่างเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองใน 2 ภูมิภาค

คล้ายกับที่ Oakes & Schein (2006) พบว่า การข้ามถิ่นที่ของผู้คนในสังคมจีนเป็นประดิษฐ์กรรมอันเกิดจากเศรษฐกิจและการสถาปนาความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมที่เกิดขึ้นและถูกผลิตซ้ำให้ดำรงอยู่โดยระบอบการปกครองและปฏิบัติการของรัฐที่กระทำต่อผู้คนและพื้นที่ในแต่ละยุคสมัย อาทิ นโยบายการบังคับเคลื่อนย้ายแรงงานและผู้คนที่ก่อให้เกิดการอ้างรักษาวิถีดั้งเดิมและความหวงหวอดิตต่อพื้นที่หลายแห่ง (multilocated nostalgia) ควบคู่ไปกับนโยบายการพัฒนาภายใต้ระบบตลาดและทุนนิยมเสรีนำมาซึ่งความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจในแต่ละพื้นที่ไปจนถึงการเกิดเครือข่ายการค้าในแบบข้ามแดน โดยนัยนี้ ‘คนสองน้ำ’ ก็คือประดิษฐ์กรรม (artifact) ที่เกิดจากนโยบายของรัฐไทยที่พยายามควบคุมกำกับผู้คนพลเมืองบนฐานคิดความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ อันขัดแย้งสวนทางกับวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชายแดนที่เคยดำเนินไปอย่างอิสระเสรีโดยปราศจากพรมแดนความเป็นชาติและรัฐชาติ นำมาซึ่งการถือ 2 สัญชาติและการใช้ชีวิตระหว่าง 2 ถิ่นที่ของคนท้องถิ่นบางส่วนเพื่อคงสายสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติ ตลอดจนการแสวงหาโอกาสในชีวิตที่ดีกว่า

คนสองสัญชาติ: ‘คนสองถิ่นที่’

สำหรับคนระนองดั้งเดิม คำว่า “คนสองน้ำ” โดยเบื้องต้นแล้วหมายถึง กลุ่มคนท้องถิ่นที่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีนหรือเป็นลูกครึ่งจีนหรือ “بابาพม่า” ซึ่ง “ใช้ชีวิตอยู่ 2 ที่ มี 2 สัญชาติ มีบัตร (ประชาชน) 2 ใบ ข้ามไปข้ามมา” ระหว่าง 2 ฝั่งไทย-พม่า โดยบางครั้งอาจถูกนำไปเทียบเคียงกับคำว่า “คนไทยพลัดถิ่น” เพื่อบ่งบอกถึงรากเหง้าถิ่นกำเนิดดั้งเดิมในฐานะคนไทยในฝั่งพม่า ดังถ้อยคำที่ว่า “คนสองน้ำนี้ลูกครึ่งไทย-พม่าที่ถือบัตรสองน้ำเลยนะ บัตรไปพม่าก็ได้ บัตรมาไทยก็ได้ คือสองน้ำจะเป็นลูกครึ่งที่ยังไปๆ มาๆ อยู่”, “คนสองน้ำไปพม่าก็ได้ เดียวก็มาเมืองไทย สองน้ำก็คือคนที่มีสัญชาติไทยด้วย สัญชาติพม่าด้วย ก็มีรกรากอยู่ทางนั้นด้วย อยู่ทางนี้ด้วย” ขณะที่ในความหมายกว้าง “คนสองน้ำ” ยังหมายรวมถึงคนท้องถิ่นที่ไม่ได้มี 2 สัญชาติ หากแต่ยังคงมีสายสัมพันธ์แนบแน่นกับเครือญาติในฝั่งพม่าหรือมีเครือญาติที่เป็นคนสองน้ำและยังคงการไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิด โดยในบริบทที่ต้องการเน้นย้ำความเป็นคนเชื้อสายจีนของคนสองน้ำมักใช้คำว่า “คนจีนสองน้ำ” หรือ “จีนพม่า” หรือ “พม่าจีน” ควบคู่กันไป “คนจีนคนสองน้ำที่ว่าข้ามมาจากเกาะสองมาอยู่ฝั่งนี้ มาอยู่ระนองก็มี เดียวนี้ก็ยังมี ที่เขาเรียกว่า ‘จีนพม่า’ ก็เหมือนกับเราเป็นคนจีนไทย เป็นลูกครึ่ง”⁷ (บ้านุ่ย, สัมภาษณ์ , 15 ตุลาคม 2554)

ในความรับรู้ของคนท้องถิ่น การใช้ชีวิตระหว่าง 2 ถิ่นที่หรือ 2 สัญชาติของ ‘คนสองน้ำ’ ดูจะดำเนินไปอย่างเป็นปกติธรรมดา นับตั้งแต่การใช้ชีวิตประจำวันของ ‘คนสองน้ำ’ ทั่วไป อาทิ การมีบ้านอยู่อาศัยและทำงานในฝั่งไทยและข้ามกลับไปเยี่ยมเครือญาติในฝั่งพม่าในช่วงวันหยุด การพักอาศัยอยู่ในฝั่งพม่าแล้วข้ามมาเยี่ยมเครือญาติในฝั่งไทย การข้ามมาอยู่อาศัยและเรียนหนังสือในฝั่งไทยและข้ามกลับไปบ้านที่เกาะสองในวันสุดสัปดาห์ การข้ามมาซื้อของ มาเที่ยว มาโรงพยาบาล การข้ามไปมาเพื่อร่วมงานบุญ งานแต่งและงานศพต่างๆ หรือแม้แต่การมาเป็นช่างรับจ้างที่ศาลเจ้าจีนในฝั่งไทย ไปจนถึงการใช้ชีวิตข้ามไปมาระหว่าง 2 ฝั่งไทย-พม่าเพื่อทำธุรกิจเรือประมง แพลลา ห้องเย็น การค้าชายแดน เช่น ธุรกิจซื้อ-ขายอะไหล่เครื่องยนต์เรือ ธุรกิจน้ำมัน และธุรกิจอื่นๆ ของ ‘คนสองน้ำ’ ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

“คุณยาย” เจ้าของร้านข้าวหน้าหัวหมูในเกาะสองวัย 80 ปี เป็นหนึ่งในลูกหลานคนเชื้อสายฮกเกี้ยนรุ่นแรกๆ ที่อพยพจากจีนแผ่นดินใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อกว่า 100 ปีมาแล้ว โดยก่งข้ามไปเป็นคนงานในเมืองแร่ที่ระนองและมีครอบครัวลูกหลานทั้งในฝั่งไทยและฝั่งพม่า พ่อของคุณยายจึงเกิดและเติบโตในระนอง ขณะที่ฝ่ายแม่เป็นคนเชื้อสายจีนจากปิ่นซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในเกาะสอง ในวัยเด็กคุณยายถูกส่งไปเรียนหนังสือที่ระนองจนจบชั้น ป.4 จากนั้นก็กลับมาอยู่อาศัยและแต่งงานมีครอบครัวที่เกาะสอง สมาชิกทุกคนในครอบครัวไปจนถึงชั้นหลานที่มีอายุเพียง 4 ปีจึงถือบัตรประชาชน 2 ใบเพื่อให้สามารถข้ามไปเรียน ค้าขาย ทำธุรกิจและเยี่ยมเยือนเครือญาติที่ยังคงมีอยู่ทั้งสองฝั่ง โดยเฉพาะการดำเนินกิจการแพปลาของบุตรชายในฝั่งระนอง

ในทางกลับกัน “ลุงหยิน” คนไทยเชื้อสายจีนฮกเกี้ยนวัย 58 ปี เกิดและเติบโตในเมืองระนอง ภายหลังจากหมดตัวจากการทำธุรกิจประมง จึงโยกย้ายหลบหนีเจ้าหน้าที่ด้วยการแต่งงานไปอยู่เกาะสองเมื่อเกือบ 40 ปีมาแล้ว เป็นที่มาของการถือสองสัญชาติ คุณลุงยอมรับว่า การมี “สองสถานภาพ” ช่วยให้การทำธุรกิจประมงในฝั่งพม่ามีช่องทางและความคล่องตัวจนสามารถปลดหนี้สินจำนวนมากให้หมดไป เป็นเหตุผลหนึ่งของการแต่งงานกับคนในฝั่งนั้น ปัจจุบันลุงหยินมีบุตร 3 คน ทั้งหมดเติบโตในวิถีวัฒนธรรมแบบพม่า จบการศึกษาและทำงานในเมืองอย่างก่ง แม้ธุรกิจประมงจะหยุดไปแล้ว แต่คุณลุงยังคงใช้ชีวิตไปมา 2 ฝั่งเนื่องจากเพื่อนฝูงและเครือญาติส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในฝั่งไทย

“ตอนนั้นผมทำเรือประมงแต่ขาดทุนเยอะ ได้ปลาไม่เท่าไร แล้วคือมันโงงเรามั่งก็มี ก็โดนตัดทอนไปเรื่อย ได้มาบ้าง ของเนาไปบ้าง ก็จ้างลูกน้อง มันก็หลอกกันไป หลอกกันมา กินกันไป กินกันมา...แต่ไปฝั่งนู้นเพราะบุพเพฯ ก็มี ส่วน แล้วก็หนีตามนั้นก็มีส่วน เพราะมันเอาของเราไปแล้ว ไม่ได้ตามได้ไง เพราะสมัยก่อนเงินแสนคือเงินล้าน พอตามไป อยู่ๆ ก็มีผู้หญิงมาชอบ...ชีวิตผาดโผนอย่างมากเลย จากคนไทยแท้ๆ ไปอยู่ฝั่งนู้น คือไปๆ มาๆ ที่ไปยอมรับเขาก็คือเพื่อ ‘สองสถานภาพ’ เพื่อที่จะไปทำ (ประมง) ที่พม่า...จริงๆ ไม่ค่อยมีหรอกจะไปอยู่ฝั่งนู้น มีแต่คนพม่าจะมาอยู่ฝั่งนี้ มีเราบ้างไปอยู่ฝั่งนู้น ฝั่งนู้นเขาอยู่กินลำบาก คือตัดสินใจไปอายุมากแล้วด้วย เราไม่คิดอะไรแล้ว คือมันภาวะจำยอม หนี้สินมีส่วนเยอะทีเดียว แต่ญาติฝั่งนี้ก็ยังไม่มาหากันแหละ จะทั้งได้ยังงี้ ทั้งไม่ได้แล” (ลุงหยิน, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2554)

การได้มาซึ่ง 2 สัญชาติโดยอาศัยการยกเป็นลูกบุญธรรมแก่เครือญาติในฝั่งไทยยังสะท้อนให้เห็นผ่านเรื่องราวของ “พี่เอ” วัย 50 ปี ข้าราชการสังกัดหน่วยงานแห่งหนึ่งในจังหวัดระนอง เธอเล่าว่า เกิดที่ตำบลมลิวัลย์ในเกาะสอง บิดามารดาได้พามาแจ้งเกิดที่ระนองโดยให้เครือญาติที่นั่นแสดงตนเป็นพ่อแม่ การมีบัตรประชาชนไทยช่วยให้เธอสามารถข้ามมาเรียนในฝั่งไทยจนจบชั้นปริญญาตรีและแต่งงานมีครอบครัวอยู่ที่นี้ ทว่าการข้ามไปมาหาสู่กับพ่อแม่พี่น้องและเครือญาติในฝั่งพม่ายังคงดำเนินไปอย่างเป็นปกติและเป็นที่ยอมรับกันในหมู่คนท้องถิ่นดั้งเดิมที่สนิทสนมเท่านั้น “คือสองน้ำไม่ใช่ว่าเขาจะยอมรับทั้งหมด เพราะพม่าล้าหลังกว่าไทยหลายคนเขาเลยไม่อยากจะทำเรื่องเหล่านี้ เรียกว่าไม่ใช่ทุกคนที่เราจะถามไถ่ได้นะ ส่วนใหญ่คนพวกนี้จะไม่เปิดตัว จะอยู่แบบเงิบๆ ไม่ชอบออกงาน” (โกชัย, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2554)

ในทางแตกต่างกัน คนรุ่นใหม่อย่าง “หยก” นุ่มเชื้อสายไหหลำวัย 30 ปีต้นๆ เกิดและเติบโตที่บ้านในเกาะสอง หลังจบการศึกษาระดับมัธยมปลายจากโรงเรียนในมะริดในปี 2546 หยกได้รับการชักชวนจากเครือญาติและซินแสในฝั่งไทยให้เข้ามาเป็นช่างทรงให้กับศาลเจ้าแห่งหนึ่งในเมืองระนองจวบจนปัจจุบัน แม้ชีวิตส่วนใหญ่ของหยกจะอยู่ในเกาะสองและถูกขัดเกลาให้ยึดถือขนบวัฒนธรรมในแบบมาเป็นหลัก แต่การมีเครือญาติและสังคมนี้อยู่ในฝั่งไทยทำให้เขารู้สึกผูกพันกับเมืองระนองไม่แตกต่างไปจากเกาะสอง “ถ้าบอกตรงๆ จิตใจเราอยู่ฝ่ายพม่า เพราะเกิดที่ฝ่ายนั้น โดที่ฝ่ายนั้น เมื่อก่อนเลยผูกพันกับฝ่ายนั้น ฝั่งเกาะสอง แต่เดี๋ยวนี้เข้ามาอยู่ฝั่งนี้เยอะ เพื่อนๆ อะไรฝั่งนี้เยอะแยะ ก็เลยรู้สึกผูกพัน...เราก็อยู่พม่ามา 20 กว่าปีแล้ว ตอนนั้นก็เลยอยากมาอยู่ฝั่งนี้มั้งว่าเออเป็นยังไง” (หยก, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2556)

การใช้ชีวิตระหว่าง 2 รัชชาติของ ‘คนสองน้ำ’ ที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นว่า แม้รัฐจะพยายามควบคุมพลเมืองของตนเองอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไว้ในดินแดนภายใต้รัฐชาติเดียว ทว่าในระดับท้องถิ่น สายสัมพันธ์ข้ามพรมแดนระหว่างผู้คนสองรัฐชาติกลับมิได้ถูกทำให้เจือจางหรือเบาบางลงไป หากแต่วิถีชีวิตของผู้คนเหล่านี้ยังคงถูกส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นโดยปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามเงื่อนไขในแต่ละยุคสมัย สอดคล้องกับงานศึกษาของ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ (2550) ที่แสดงให้เห็นว่า แม้รัฐ-ชาติจะพยายามสถาปนาอำนาจเบ็ดเสร็จของตนเองบนเส้นเขตแดน แต่ปฏิบัติการดังกล่าวก็ไม่อาจขัดคั่นสายสัมพันธ์ในแบบ ‘รัฐ-ญาติ’ หรือรัฐที่มีความเป็นญาติพี่น้องกันของผู้คนเหล่านี้ไปได้

การหยั่งรากและเชื่อมต่อกันเองเข้ากับ 2 บ้านและ 2 ถิ่นที่ในฐานะส่วนหนึ่งของคนท้องถิ่น (เมืองระนองและเกาะสอง) ของ ‘คนสองน้ำ’ ยังเป็นปรากฏการณ์ท้าทายความเข้าใจเดิมๆ ที่ว่า การมีชีวิตเคลื่อนที่โยกย้าย (mobility) ของผู้คนข้ามแดนเป็นสิ่งตรงข้ามสวนทางกับการใช้ชีวิตอยู่ติดที่ (sedentary) สอดคล้องกับที่ Smith (2011: 183-189) อธิบายว่า ผู้อพยพในสถานที่หนึ่งๆ อาจมีการเชื่อมโยงกับผู้พักอาศัยที่อยู่ติดที่ (sedentary stayers) ซึ่งเป็นเครือญาติกันในอีกสถานที่หนึ่งโดยผ่านปฏิบัติการของครัวเรือนข้ามชาติ เครือข่ายที่อยู่บนฐานของความเป็นหมู่บ้าน หรือโครงการกิจกรรมทางการเมืองและนโยบายรัฐที่แสวงหาหนทางในการจัดวางผู้คนซึ่งเคลื่อนที่โยกย้ายที่อยู่ภายในพื้นที่แบบข้ามถิ่นที่เหล่านั้น โดยใช้จินตนาการและทรัพยากรที่มีอยู่ในการพยายามปรับปรุงเงื่อนไขการดำรงชีวิตของตนเองทั้งในสถานที่ซึ่งพวกเขาจากมากับสถานที่ซึ่งพวกเขาใช้ชีวิตอยู่ การข้ามถิ่นที่จึงเป็นกระบวนการของการเชื่อมต่อกันของการลงหลักปักฐาน (the interconnected spaces of locatedness) ที่ก้าวข้ามที่ตั้งอันหลากหลายของชีวิตที่ตั้งอยู่ภายในและพาดข้ามเขตแดน เป็นการเปลี่ยนมุมมองจาก ‘ผู้คนซึ่งโยกย้ายเคลื่อนที่’ (‘the mobile subjects’) ไปสู่ ‘ผู้คนซึ่งเคลื่อนไหวโยกย้ายอยู่ภายในกระบวนการโลกาภิวัตน์’ (‘globally mobile movers’)

ภาพ 5 อนุสาวรีย์เจ้าเมืองระนอง (คอซู่เจียง) ซึ่ง ‘คนสองน้ำ’
ที่มีสถานะทางเศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทหลัก ในการก่อสร้างเมื่อปี 2543
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียนบทความ

‘คนสองถิ่น’-‘คนสองรัฐชาติ’ กับคำถามเรื่องสำนึกภักดี

กล่าวได้ว่า จำนวนมากของ ‘คนสองน้ำ’ หรือคนสองสัญชาติและกลุ่มเครือญาติในปัจจุบันล้วนแล้วแต่อยู่ในกลุ่มผู้มีสถานะทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครองที่มีบทบาทอิทธิพลในแทบจะทุกภาคส่วนของเมืองระนอง อาทิ ครู แพทย์ พยาบาล พระสงฆ์ พ่อค้า นักธุรกิจ ผู้มีตำแหน่งทางการเมือง เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ ในทางกลับกัน การใช้ชีวิตระหว่าง 2 รัฐชาตินำมาซึ่งสถานะอันคลุมเครือระหว่างการเป็นพลเมือง 2 ประเทศ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบเผด็จการทหารทำให้ในระยะเวลาที่ผ่านมาประเทศพม่าถูกมองเป็นประเทศยากจนล้าหลังในแทบจะทุกๆ ด้าน ตลอดจนการหลั่งไหลเข้ามาเป็นแรงงานระดับล่างของชาวพม่าท่ามกลางวาทกรรมความมั่นคงของชาติและวาทกรรมแรงงานต่างด้าวที่เป็นไปอย่างแพร่หลายในช่วงหลายทศวรรษหลัง ส่งผลให้ ‘ความเป็นพม่า’ ถูกมองเป็นชนชั้น เชื้อชาติและวัฒนธรรมอันต่ำต้อยในทัศนะของคนท้องถิ่น แตกต่างจากคนเชื้อสายจีนในอดีตที่มาอย่างผู้มีการศึกษาและวัฒนธรรม การมีเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ‘ความเป็นพม่า’ ของ ‘คนสองน้ำ’ จึงถูกมองเป็นความต่างพร้อยทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ ‘คนสองน้ำ’ รุ่นใหม่ซึ่งเกิดจากการแต่งงานระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนเชื้อสายพม่า-จีนหรือพม่าแท้

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ ‘คนสองน้ำ’ ถูกมองอย่างแปลกแยกแตกต่างในเชิงคุณค่าและมักถูกตั้งคำถามเรื่องสำนึกภักดี (royalty) ดังถ้อยคำก่อนขอตีว่า “ปลาสองน้ำ-หมาสองราง” ไปจนถึงการถูกกีดกันในพื้นที่ทางการเมือง เช่น การลงสมัครรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎรซึ่ง ‘คนสองน้ำ’ บางคนเคยถูกโจมตีจากฝ่ายตรงข้ามและมีส่วนให้ไม่ได้รับการเลือกตั้งในที่สุด นอกจากนี้ การเข้าไปมีบทบาทสนับสนุนกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของแรงงานชาวพม่าในพื้นที่ ทำให้ ‘คนสองน้ำ’ มักถูกเพ่งเล็งจากหน่วยงานฝ่ายความ

มั่นคง กระทั่งบางระยะจำเป็นต้องถอยห่างออกมาเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อธุรกิจของตนเอง^๑ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่ในระยะหลัง ‘คนสองน้ำ’ ส่วนหนึ่งพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของเมืองเพื่อสร้างความยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งจากสังคมท้องถิ่น อาทิ การก่อสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ศาสนสถาน-ศาสนวัตถุ การก่อตั้งมูลนิธิการกุศลต่างๆ โดยเฉพาะการก่อสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองระนองซึ่งมีเชื้อสายจีน (คอซู้เจียง) และการจัดงานเนื่องในวันสถาปนาเมืองระนองซึ่งล้วนแล้วตอกย้ำอัตลักษณ์ “ความเป็นจีน” ที่อยู่ใต้ร่ม “ความเป็นไทย”

อย่างไรก็ตาม การเข้ามามีบทบาทอิทธิพลทางเศรษฐกิจมากขึ้นของ ‘คนสองน้ำ’ รุ่นใหม่ซึ่งถูกมองว่ามีความเป็น ‘พม่าแท้’ มากกว่าความเป็นจีน ประกอบกับการที่ ‘คนสองน้ำ’ ส่วนหนึ่งให้ความช่วยเหลือเครือญาติในฝั่งพม่าเรื่องการซื้อหา/ครอบครองอสังหาริมทรัพย์ในฝั่งไทย (ทั้งที่ระนองและกรุงเทพฯ) โดยไม่มีการเข้ามาตรวจสอบของหน่วยงานภาครัฐ ก่อให้เกิดความกังวลจากคนท้องถิ่นบางส่วนว่าอาจนำไปสู่การครอบงำทางเศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงการกลืนกลายทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ในอนาคต

“คนจีนระนองนี่จะไปในอนาคตมันจะมีการเปลี่ยนแปลง ต่อไป ‘คนพม่า (สองน้ำ)’ อาจจะเป็นเจ้าของกิจการ เพราะตอนนี้คนที่รวยที่สุดในระนองก็เริ่มจะเป็น ‘ปลาสองน้ำ’ แล้ว พวกนี้ครึ่งๆ แล้วพวกที่รวยที่สุดก็มีอำนาจในการที่จะครอบครองบ้าน ครอบครองพื้นที่ ครอบครองธุรกิจ ครอบครองอะไรก็แล้วแต่ คนมีกะตังค์ที่นี้ก็เริ่มเป็น ‘คนพม่า’ เยอะแล้ว...คือคนที่ทำธุรกิจในระนองที่มีข้อได้เปรียบคือเขาเป็น ‘คนสองน้ำ’ เป็น ‘คนจีนพม่า’ ส่วนมากคนที่ทำธุรกิจ...คือถ้าเราอยู่อย่างง่ายๆ เราต้องยอมรับว่าต่อไปในอนาคตนี้เรากำลังจะถูก ‘กลืน’ โดยพวกนี้แหละ ‘พม่า (สองน้ำ)’ นี้แหละ เขาทำมาหากิน เขาเป็น ‘ปลาสองน้ำ’ เขาได้เปรียบทางด้านธุรกิจ แต่เขามีความรู้สึกเป็น ‘คนพื้นที่’ ไปเสียแล้ว”

(โกอ้วน, 10 กุมภาพันธ์ 2555)

ในระยะ 2-3 ปีมานี้คนท้องถิ่นเชื้อสายจีนดั้งเดิมส่วนหนึ่งจึงเริ่มหันมารวบรวมสมาชิกที่เป็นคนเชื้อชาติจีนบริสุทธิ์หรือเป็นลูกหลาน “بابาไทย-จีน” ซึ่งไม่มีเชื้อสายพม่าปะปนเข้ามาเกาะกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างความตระหนักรู้ต่อ “ถิ่นที่” ของตนเองที่กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านและถูกสั่นคลอน ลึกๆ แล้วปฏิกิริยาดังกล่าวยังอาจหมายถึงการสร้างฐานอำนาจในการต่อรองเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของคนเชื้อสายจีนในอนาคตอีกด้วย

“อย่างตอนนี้เนี่ยผมก็พยายามที่จะสืบจากคนระนองที่มี ‘สายพันธุ์’ มาจากใคร แต่พูดง่ายๆ ได้ว่า ถ้าคุณเปิดมาก คุณจะไปกระทบกับพม่าที่มายุอยู่ในระนอง เป็นนายทุนในระนองที่เป็น ‘คนพม่า’ แต่เขามามีครอบครัวทางนี้ พูดย่างๆ เป็นคหบดีอยู่ตรงนี้ เพราะฉะนั้นคุณก็จะเจอการต่อต้าน ผมก็ยังคุยกับคนระนองด้วยกันว่าเรารวมกลุ่มกัน แต่เราต้องดูก่อนว่าคุณมาจากใคร คุณมีพ่อแม่ปู่ย่าตายายเป็น ‘พม่า’ ไม้ ถ้ามีตรงนั้นเราไม่เอาหะ เราก้พยายามรวมๆ ...คือถ้าเราพูดถึงบรรพบุรุษของเขา ถามว่าเขาจะ happy ไม้ มันก็อาจจะกระทบใจไม่ เหมือนกับใครจะมาตำหนิว่าคุณพ่อแม่ปู่ย่าตายายคุณเง้งอะไรอย่างนี้ คุณก็จะรับไม้ได้ เพราะฉะนั้นเราก้จะต้องดูเรื่อง ‘รากเหง้า’ เรื่อง ‘จิตสำนึก’ อะไรตรงนี้ด้วย ดูเรื่องจิตใจ

ความผูกพันของความเป็น ‘ชาติพันธุ์’ ของเขาเข้ามาด้วย” (คุณชิต, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2554)

ในมิติทางการปกครอง ‘คนสองน้ำ’ ยังถูกใช้เป็นกลไกในการเจรจาต่อรองทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างรัฐท้องถิ่นทั้งสองฝั่งอย่างได้ผล ทำให้ในระยะที่ผ่านมาจังหวัดระนองเป็นพื้นที่ที่แทบไม่เคยประสบปัญหาเรื่องการปิดด่านชายแดน ในทางกลับกัน การที่รัฐไม่ยอมรับสถานะการถือ 2 สัญชาติ และปฏิเสธการมีอยู่ของคนเหล่านี้กลับกลายเป็นช่องทางให้ ‘คนสองน้ำ’ ที่มีอิทธิพลบางส่วนหันไปดำเนิน “ธุรกิจสีเทา” และธุรกิจผิดกฎหมายโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐร่วมรับผลประโยชน์ อาทิ การนำเข้า-ส่งออกสินค้าเลี้ยงงา การค้าน้ำมันเถื่อน การค้าสิ่งของผิดกฎหมายและการค้ามนุษย์ การที่รัฐไทยปฏิเสธวิถีชีวิตที่เป็นอยู่จริงของผู้คนเหล่านี้ในแง่หนึ่งนั้นจึงเป็นการปฏิเสธความจริงในข้อจำกัดของตนเองทั้งในด้านอำนาจอธิปไตยและความสามารถในการควบคุมกำกับพลเมือง ที่ไม่เพียงส่งผลสูญเสียต่อมูลค่าทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างมหาศาล หากยังเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ความไม่มั่นคงภายในของรัฐเอง เช่นเดียวกับที่ จิราพร (2552) พบว่า การไม่ยอมรับสถานะของคนสองสัญชาติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้รัฐไทยไม่ได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลมาเลเซีย ส่งผลต่อการติดตามควบคุมกิจกรรมของกลุ่มคนเหล่านี้ เป็นเหตุให้คนสองสัญชาติมักถูกนำไปเชื่อมโยงกับปัญหาการก่อความรุนแรงในพื้นที่อยู่เสมอ

ปรากฏการณ์ในกรณีศึกษาแตกต่างอย่างยิ่งกับประสบการณ์ในประเทศเอธิโอเปียที่รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนการถือสองสัญชาติแก่พลเมืองซึ่งอพยพไปตั้งถิ่นฐานในประเทศอเมริกา โดยในช่วงตั้งแต่กลางทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา รัฐบาลเอธิโอเปียได้ออกกฎหมายดึงดูดให้นักธุรกิจชาวเอธิโอเปีย-อเมริกันกลับมามลงทุนในประเทศบ้านเกิด รวมทั้งมีการออกบัตรประจำตัวเฉพาะให้แก่คนเหล่านี้ เรียกว่า บัตรประจำตัวสำหรับบุคคลซึ่งมีถิ่นกำเนิดในประเทศเอธิโอเปีย (a person of Ethiopian Origin) หรือที่คนท้องถิ่นรู้จักกันในนาม “บัตรเหลือง” (The Yellow Card) ซึ่งมีสิทธิเทียบเท่าพลเมืองในประเทศ นโยบายดังกล่าวเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความผูกพันต่อความเป็นชาติเอธิโอเปียให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น ตลอดจนสนับสนุนให้คนเหล่านี้นำศักยภาพความพร้อมของตนเองกลับมาพัฒนาเศรษฐกิจในมาตุภูมิ ส่งผลให้เมืองหลายแห่งในประเทศเอธิโอเปียเติบโตอย่างรวดเร็ว เฉพาะในแอดดิส อบาบา (Addis Ababa) เมืองหลวงของเอธิโอเปียพบว่า กว่าร้อยละ 90 ของนักลงทุนทั้งหมดล้วนแล้วเป็นนักธุรกิจชาวเอธิโอเปีย-อเมริกันที่ถือสองสัญชาติทั้งสิ้น (โปรดดูเพิ่มใน Chacko, 2011)

คนสองสัญชาติ กับปฏิบัติการข้ามท้องถิ่นและรัฐชาติ (Translocal Practice)

กล่าวกันว่า ราวร้อยละ 80 ของรายได้จากธุรกิจประมงและการค้าชายแดนสมัยใหม่ เช่น เรือประมงแปปลา ห้องเย็น แพลงของ (หรือแพขนถ่ายสินค้า) และธุรกิจส่งออกสินค้าไปพม่า ฯลฯ ซึ่งเติบโตอย่างรวดเร็วกว้างขวางในช่วงราว 20-30 ปีมานี้ ล้วนแล้วแต่อยู่ในมือของ ‘คนสองน้ำ’ เนื่องจากการมี 2 สัญชาติเอื้อให้คนเหล่านี้มีความได้เปรียบทั้งในด้านการเชื่อมต่อเครือข่ายทางธุรกิจที่กว้างขวางออกไปในฝั่งพม่า การให้เครดิตระหว่างนักธุรกิจเชื้อสายจีนด้วยกัน การเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติที่สร้างความไว้วางใจ ความยืดหยุ่นในเรื่อง

สถานะและการดำเนินธุรกรรมทางกฎหมาย การสามารถเป็นเจ้าของสินทรัพย์ต่างๆ ได้ด้วยตนเอง เป็นต้น ก่อให้เกิดเครือข่ายการค้าขนาดใหญ่ในรัฐทั้งสองฝั่ง นักธุรกิจที่อยู่ในกลุ่ม ‘คนสองน้ำ’ จึงล้วนแล้วเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจในอันดับต้นๆ ของจังหวัดระนองทั้งสิ้น

“ตัวอย่างนะมีคนนึงเป็นคนจีนมาจากที่อื่น แต่เขาอยู่มานาน เป็นเศรษฐีอันดับหนึ่งของระนองเลย บริจาครถให้ตำรวจเป็นยี่สิบสามสิบคัน เขาเนี่ยรวยกับพม่า เพราะเขาเนี่ยทำธุรกิจค้าปลาจากพม่า มีแพที่พม่า แล้วจนมาเปิดโรงงานส่งออกแปรรูปอาหารทะเล... มีลูก 2 คน คนหนึ่งนี่ บริหารโรงงาน อีกคนเป็นลูกผู้หญิง ทำแพ แต่งงานกับลูกเศรษฐีพม่า เป็นพม่าที่มาทำแพที่นี้ พม่ารวยโดยมากจะเป็นพม่าจีน คนนี้เขาก็พม่าจีน จบอเมริกา มาพูดภาษาอังกฤษปร้อเลยนะ แล้วรวย... ใครจะปฏิเสธ ก็มาแต่งงาน พอแต่งงานก็อาศัยแควดวง่างเนี่ย ที่นี้มันก็แตกยอดไปเรื่อยๆ คราวนี้ก็เอาสิ เงินกับเงินนะ จะทำอะไรก็ได้ ลูกครึ่งพม่า-ไทยอะไรอย่างนี้ ปันกันอยู่อย่างนี้” (พี่ก้อย, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2554)

การดำเนินนโยบายเปิดประเทศของรัฐบาลพม่าในระยะไม่กี่ปีมานี้ พร้อมๆ กับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ยังเอื้อให้ ‘คนสองน้ำ’ ขยายเครือข่ายทางเศรษฐกิจของตนเองออกไปในแบบก้าวกระโดด ด้วยการเชื่อมต่อธุรกิจในตลาดพื้นที่ชายแดนของประเทศพม่าเข้าสู่ตัวเมืองชั้นในของประเทศไทยและขยายออกไปยังประเทศในแถบอาเซียนและเอเชียใต้มากขึ้น อาทิ เส้นทางการค้าระหว่างทวาย มะริด กาญจนบุรี ระนอง กรุงเทพฯ อินเดียและสิงคโปร์ รวมถึงมีการลงทุนขนาดใหญ่หรือการเปิดกิจการสาขาในพื้นที่ดังกล่าวด้วย เช่น ธุรกิจประมง ก่อสร้าง โรงงานผลิตไบโอดีเซลจากปาล์ม เป็นต้น ซึ่งโดยมากอาศัยเครือข่ายการค้ากับคนเชื้อสายจีนในพื้นที่นั้นๆ ขณะที่ผู้ประกอบการท้องถิ่นบางส่วนพยายามหันมาเชื่อมต่อกับ ‘คนสองน้ำ’ มากขึ้นเพื่อหาช่องทางขยับขยายธุรกิจออกไปในประเทศพม่า ส่งผลให้ในระยะหลังการถือ 2 สัญชาติถูกมองเป็นประตูสู่โอกาสและความมั่งคั่ง ก่อให้เกิด ‘คนสองน้ำ’ รุ่นใหม่ที่มีลักษณะซับซ้อนหลากหลายออกไป อาทิ ‘คนสองน้ำ’ ที่เกิดจากการจับคู่แต่งงานระหว่างผู้ประกอบการเชื้อสายจีนหรือพม่า-จีนในฝั่งไทยและฝั่งพม่าซึ่งมีได้จำกัด เฉพาะกลุ่มคนดั้งเดิม การอาศัยเส้นสายและเครือข่ายทางธุรกิจในฝั่งพม่าเพื่อให้ได้มาซึ่งบัตรประชาชนใบที่ 2 ไปจนถึงการสวมบัตรประชาชนของคนตาย (ในฝั่งไทย) โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง (โกเป็ก, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2555)

หากพิจารณาตามที่ Brickell & Datta (2011: 10) นิยามว่า คุณลักษณะหนึ่งของการข้ามถิ่นที่ถือเป็นปฏิบัติการเชื่อมร้อยสถานที่อันหลากหลายโดยผ่านกระบวนการต่อต้านในระดับท้องถิ่น เช่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกภาคทางการ นักกิจกรรมระดับรากหญ้า การข้ามพรมแดนของแรงงานอพยพ ผู้ลี้ภัยและผู้ถูกเนรเทศ ฯลฯ เช่นเดียวกับที่ Freitag & Oppen (2010: 5-17) เสนอว่า การข้ามถิ่นที่ชี้ให้เห็นวิถีทางที่โลกโลกาภิวัตน์ถูกสร้างผ่านการละเมิดล้ำพรมแดน (the practice of transgression) ระหว่างพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันสูงทั้งในเรื่องระดับและชนิด (scale and type) (เช่น การเชื่อมต่อระหว่างเมืองกับเมือง หรือการเชื่อมต่อระหว่างชนบท เมือง ภาค ประเทศ ภูมิภาคในแบบก้าวกระโดด) พอๆ กับที่ถูกสร้างโดยคุณลักษณะเฉพาะอันแตกต่างในท้องถิ่นเหล่านั้น การเชื่อมต่อในแบบข้ามถิ่นที่จึงมักมีลักษณะชั่วคราว ไม่ถาวร เป็นพื้นที่ที่อยู่

นอกระเบียบกฎเกณฑ์หรือปราศจากพื้นที่กายภาพที่ชัดเจน แต่ก็อยู่บนพื้นฐานปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นทางการของผู้อื่นอีกด้วย

คำอธิบายข้างต้นไม่แตกต่างจากปฏิบัติการของ ‘คนสองน้ำ’ ในกรณีศึกษา นับตั้งแต่การใช้ชีวิตระหว่าง 2 ชาติ การสร้างความผูกพันภักดีต่อพื้นที่สองแห่ง การถือ 2 สัญชาติและการได้มาซึ่งบัตรประชาชน 2 ใบทั้งโดยถูกและผิดกฎหมาย การดำเนินธุรกิจนอกภาคทางการหรือในแบบสีเทา ไปจนถึงการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ในแบบข้ามท้องถิ่นและรัฐชาติของ ‘คนสองน้ำ’ ในระยะหลังที่ก่อให้เกิดธุรกิจการค้าในแบบก้าวกระโดด ทำให้พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมของ ‘คนสองน้ำ’ หรือคนสองสัญชาติมิได้จำกัดอยู่เพียงในพื้นที่ชายแดน หากขยายออกไปได้อย่างกว้างขวางโดยปราศจากอำนาจขีดค้นควบคุมของรัฐ อันเป็นคุณลักษณะที่ Oakes & Schein (2006: 18) นิยามว่าเป็นสภาวะ ‘เหนือถิ่นที่’ (supra-local) ที่ทั้งท้าทายและเปิดโอกาสแก่การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค ซึ่งให้เห็นปฏิบัติการละเมิดล้ำพรมแดน (the practice of transgression) ทั้งในด้านเศรษฐกิจ ความแตกต่างระหว่างเมือง เขตแดนความเป็นชาติและรัฐชาติของคนสองสัญชาติได้เป็นอย่างดี

สรุปและข้อเสนอแนะ

กรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่า คนสองสัญชาติเป็นประติมากรรมที่เพิ่งจะเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 อันเนื่องจากการดำเนินนโยบายของรัฐไทยซึ่งขัดแย้งสวนทางกับประวัติศาสตร์สังคมและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ชายแดนที่มีลักษณะสัมพันธ์กับหลากหลายถิ่นที่ข้ามรัฐชาติและพรมแดนความเป็นชาติ (translocalities) ตลอดจนเงื่อนไขความแตกต่างหล่อมล้ำระหว่างเมืองใน 2 รัฐชาติ การเกิดขึ้นของคนสองสัญชาติชี้ให้เห็นรูปธรรมของการท้าทายต่อความพยายามกักขังพลเมืองไว้ภายใต้รัฐชาติเดียว ดังสะท้อนผ่านการใช้ชีวิตระหว่าง 2 รัฐชาติ การสร้างความผูกพันภักดีต่อรัฐชาติมากกว่า 1 แห่ง นำมาซึ่งการเชื่อมต่อระหว่างสถานที่ของการลงหลักปักฐานของคนในพื้นที่ชายแดน ไปจนถึงปฏิบัติการละเมิดล้ำพรมแดนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ ความแตกต่างระหว่างเมือง เขตแดนความเป็นชาติและรัฐชาติในหลากหลายลักษณะ อย่างไรก็ตาม การที่รัฐไทยปฏิเสธการมีอยู่ของคนเหล่านี้ก็กลับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้รัฐสูญเสียประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาลและอาจกลายเป็นเงื่อนไขสุ่มเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงภายในประเทศ ในทางกลับกัน การดำเนินนโยบายที่ละเลยความละเอียดอ่อนทางสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการค้าอยู่ร่วมระหว่างผู้คนในพื้นที่อีกด้วย นำมาสู่ข้อเสนอของผู้ศึกษาใน 3 ประการหลัก กล่าวคือ

(1) รัฐควรทบทวนและปรับเปลี่ยนนโยบายเกี่ยวกับคนสองสัญชาติในพื้นที่ชายแดน ด้วยการยอมรับสถานะการเป็น “พลเมืองสองสัญชาติ” (dual citizenship) ซึ่งจะช่วยให้รัฐสามารถเชื่อมโยงฐานข้อมูลกับประเทศข้างเคียงเพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบควบคุมคนสองสัญชาติในเรื่องต่างๆ ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง อาทิ การตรวจสอบการได้บัตรประชาชนใบที่ 2 เพื่อป้องกันปัญหาการค้าชายแดนผิดกฎหมาย การแสวงหาประโยชน์ของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงตรวจสอบการครอบครองทรัพย์สินของคนสองสัญชาติให้เป็นไปอย่างถูกต้อง เป็นต้น

(2) รัฐควรให้ความสำคัญและนำประเด็นเรื่องคนสองสัญชาติในพื้นที่ชายแดนเข้าสู่การหารือกับกลุ่มประเทศอาเซียน โดยเสนอให้มีการออกกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนดึงดูดให้คนเหล่านี้ลงทุนและเชื่อมต่อกิจการข้ามประเทศในภูมิภาค เพื่อสร้างโอกาสการพัฒนาเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศอาเซียน รวมถึงลดความเหลื่อมล้ำหรือสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในภูมิภาค โดยกำหนดเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพัฒนาความเจริญในประเทศนั้นๆ บนหลักการที่จะต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงและสังคม อาทิ การกำหนดมาตรการปกป้องเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนให้คงอยู่ในมือของคนท้องถิ่นอย่างสมดุล โดยไม่ถูกสวมรอยจากผู้ประกอบการในประเทศอื่นและคนสองสัญชาติที่ไม่ใช่กลุ่มคนดั้งเดิมหรือแท้จริงในท้องถิ่น เป็นต้น

(3) การปรับเปลี่ยนเชิงวิคิดจากการมอง “ชาติ” เป็นตัวตั้ง ไปสู่ “คน” และ “วิถีท้องถิ่น” เป็นตัวตั้ง เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนและกับผู้คนในประเทศเพื่อนบ้าน ตลอดจนการปรับเปลี่ยนทัศนคติจากที่รัฐมักเคยมองคนสองสัญชาติเป็น ‘ปัญหา’ ไปสู่การมองเป็น ‘โอกาส’ และ ‘ต้นทุน’ ทางสังคมวัฒนธรรมที่จะช่วยในการลดทอนอคติและความแตกต่างทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ไปจนถึงการหลอมรวมประชาคมอาเซียนให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้พัฒนาจากเนื้อหาบางส่วนในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเชื่อม (ข้าม) ถิ่นที่: ปฏิสัมพันธ์ของผู้คนบนเมืองชายแดนกับการต่อรองความหมายผ่านพื้นที่/ชุมชนทางศาสนาของผู้อพยพข้ามพรมแดนชาวพม่าในจังหวัดระนอง” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภทบัณฑิตศึกษาจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และ ทุนสนับสนุนงานวิจัยสำหรับนักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เค้าวินิจฉัยความนำเสนอในการประชุมวิชาการนานาชาติ The 7th International Conference on Humanities and Social Science “ASIAN 2015: Challenges and Opportunities” จัดโดยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ระหว่างวันที่ 5-6 มิถุนายน 2558

² งานวิจัยชิ้นนี้ให้อรรถสรุปว่า นอกเหนือจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเมืองเรื่องชาติพันธุ์ในประเทศมาเลเซียแล้ว การแข่งขันระหว่างพรรคการเมืองในประเทศมาเลเซียยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการถือสองสัญชาติของผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย

³ การใช้คำว่า “พม่า” สลับแทนกันไปมากับคำว่า “เมียนมาร์” ในบทความนี้เนื่องจากคำว่า “พม่า” เป็นคำหลักที่คนท้องถิ่นนิยมใช้กันโดยทั่วไป

⁴ ในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 ระนองมีลักษณะเป็น “เมืองปิด” ยากแก่การเข้าถึง การเดินทางเข้าออกเมืองมีเพียงเส้นทางน้ำ ได้แก่ การโดยสารเรือสินค้าเดินทะเลไปยังตะกั่วป่า ภูเก็ต ปันังและสิงคโปร์ ก็การบินเรือบรรทุกสินค้าขนาดเล็กไปตามลำน้ำกระบุรีเลียบชายแดนไทย-พม่าจนถึงตำบลบ่หลินเขตอำเภอกระบุรี แล้วต่อรถไฟไปยังจังหวัดชุมพรหรือเพชรบุรีเพื่อโดยสารรถไฟไปยังกรุงเทพฯ โดยใช้เวลาราว 3 วัน 3 คืน

⁵ นี้ยังไม่นับรวมการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองระนองและเกาะสองของคนเชื้อสายอินเดียกลุ่มเล็กๆ ที่นับถือศาสนาฮินดูในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงสายสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติและการไปมาหาสู่ต่อกันจวบจนปัจจุบัน

⁶ อนึ่ง แม้ก่อนหน้านั้นรัฐไทยจะมีการออกพระราชบัญญัติคนเข้าเมืองอยู่หลายฉบับในปี พ.ศ.2470, 2480 และ 2486 แต่ทุกฉบับก็เปิดช่องให้ผู้คนสามารถเดินทางข้ามไปมาระหว่างประเทศเป็นการชั่วคราว โดยไม่ต้องมีหนังสือเดินทางหรือเอกสารแสดงตนว่าเป็นคนสัญชาติใด เพียงแต่ทางการจะออกไปสำคัญแสดงรูปพรรณและใบสำคัญถิ่นที่อยู่ให้พร้อมเรียกเก็บค่าผ่านแดน

เท่านั้น

⁷ สำหรับผู้คนที่ฝั่งพม่าคำว่า “คนสองน้ำ” ถูกแบ่งออกเป็น 2 คำตามถิ่นที่อยู่อาศัยหลัก ได้แก่ “แซ่-บะม่า” หรือ ไทย-พม่า ใช้เรียกคนสองน้ำที่ข้ามมาจากฝั่งไทย กับ “บะม่า-แซ่” หรือพม่า-ไทย ใช้เรียกคนสองน้ำที่ข้ามมาจากฝั่งพม่า โดยเป็นที่รับรู้กันว่า คนเหล่านี้มีบัตรประชาชน 2 ใบหรือ 2 สัญชาติเพราะอยู่ได้ทั้งสองที่ นอกจากนั้น ในกรณีที่ต้องการกล่าวอย่างจำเพาะเจาะจงในเรื่องเชื้อชาติของคนสองน้ำที่เป็นลูกครึ่งจีน-พม่าก็จะใช้คำว่า “ตะไฮ้ว-บะม่า” เช่นเดียวกับ “แซ่-ตะไฮ้ว” ที่ใช้เรียกคนสองน้ำซึ่งเป็นลูกครึ่งไทย-จีน

⁸ ผู้ศึกษาพบว่า นอกเหนือจากการสร้างความผูกพันต่อท้องถิ่น 2 แห่ง (เมืองระนองและเกาะสอง) แล้ว ความเป็นคนร่วมรัฐชาติเดียวกันกับแรงงานอพยพชาวพม่า ตลอดจนการมีเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ‘ความเป็นพม่า’ ปะปนอยู่ในตัว เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ ‘คนสองน้ำ’ จำนวนไม่น้อยเข้ามาสนับสนุนหรือเอื้ออำนวยกิจกรรมต่างๆ ของชาวพม่า โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาวัฒนธรรม อาทิ การก่อสร้างเจดีย์ การจัดงานเทศน์และงานบุญทางศาสนา แต่เนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการรวมกลุ่มขนาดใหญ่ของชาวพม่า ทำให้ถูกมองเป็นภัยคุกคามความมั่นคง โดยบางกรณีมีการเข้ามาตรวจสอบ จับกุมและระงับยุติกิจกรรมของชาวพม่าโดยหน่วยงานฝ่ายความมั่นคง ส่งผลให้ ‘คนสองน้ำ’ ถูกเพ่งเล็งว่ามีส่วนเกี่ยวข้อง (ผู้สนใจประเด็นนี้โปรดดูเพิ่มในวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาที่ปรากฏในท้ายบทความ)

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนกวรรณ มะโนรัมย์. (มกราคม 2552). “พลวัตเมืองชายแดน: กรณีศึกษาเมืองโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี”. *วารสารศิลปศาสตร์ ฉบับพิเศษ* กลุ่มน้ำโขงศึกษา: 347-394.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. (2511). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เรื่อง ตำนานเมืองระนอง ตอนที่ 1-5 ในประชุมพงศาวดาร เล่ม 29*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- จังหวัดระนอง. (2502). *ที่ระลึกในคราวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดระนอง พุทธศักราช 2502*. พระนคร: โรงพิมพ์กฤษฎีกา.
- จิราพร งามเลิศศุภร. (2552). *บุคคลสองสัญชาติ: ผลกระทบต่อความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-มาเลเซีย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2555). *ความสัมพันธ์ลุ่มน้ำโขง: บนเส้นทางของการค้า (1)*. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2558, จาก <http://www.siamintelligence.com/trade-relation-on-mekong-sub-region/>
- รัฐภูมิ เสนาคำ. (2550). *ไทยพลัดถิ่นกับข้อจำกัดขององค์ความรู้ว่าด้วยรัฐ-ชาติในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นักธุรกิจทั่วโลก พาณิชยวงศ์. (2557). *การเชื่อมโยง (ข้าม) ถิ่นที่: ปฏิสัมพันธ์ของผู้นับคนบนเมืองชายแดนกับการต่อรองความหมายผ่านพื้นที่/ชุมชนทางศาสนาของผู้อพยพข้ามพรมแดนชาวพม่าในจังหวัดระนอง*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต คณะวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประกิต เทพชนะ. (2509). *ปัญหาการปฏิบัติตามโครงการทำบัตรประชาชน*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- พฤกษ์ เกาถวิล. (2550). “การค้าข้ามพรมแดนในฐานะปฏิบัติการเชื่อมต่อโลกกับท้องถิ่น: ผู้นำเข้ากะหล่ำปลีด่านพรมแดนช่องเม็ก”. *สังคมศาสตร์*, 19(2): 156-191.
- พฤกษ์ เกาถวิล. (2552). “พื้นที่ของการดำรงชีวิตในการค้าชายแดน: เขตแดนรัฐ พื้นที่ในระหว่างและภูมิศาสตร์แห่งการครองอำนาจ/ต่อต้าน”. *วารสารศิลปศาสตร์ ฉบับพิเศษ* กลุ่มน้ำโขงศึกษา, 19-68.
- พรภิรมณ์ (เอี่ยมธรรม) เชียงกุล. (2535). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2470
- พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2480
- พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2486
- พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2493
- พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2497
- พันธุทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. (2550). “คนสองสัญชาติ คนสองทะเบียนราษฎร: ความเป็นจริงที่ปฏิเสธไม่ได้สำหรับรัฐไทย”. *มติชนรายวัน* (10633/21 เมษายน): 30.
- รศรินทร์ เกรย์ และคณะ. (2551). *พัฒนาการการจัดทำทะเบียนราษฎรและสำมะโนประชากรในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เรวดี อุลิต. (2552). *80 ปีของชุมชนบ้องตี้: จาก “หมู่บ้านกะเหรี่ยง” ถึง “หมู่บ้านชายแดน”*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เวณิกา บุญมาคลี่. (2540). *พม่า: นโยบายต่างประเทศสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริพร ทองคนารักษ์. (2551). พลวัตความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนไทย-ลาวในกระแสโลกาภิวัตน์. *วารสารสังคมกลุ่มน้ำโขง*, 4(1): 123-147.
- ศุภาวดี มนต์เนรมิตร. (2551). *ชีวิตและการต่อสู้ของเขมรพลัดถิ่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (2550). รัฐชาติ ขาดและครอบครัว ความอยู่รอดของชุมชนข้ามชาติบนเส้นพรมแดนไทย-พม่า: กรณีศึกษาชุมชนไทยพลัดถิ่นระนอง-เกาะสอง (ไทย-พม่า). *วารสารสังคมศาสตร์* 1(1): 209-238. นครศรีธรรมราช: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- โสภี อุ่นทะยา. (2556). รักไร้รัฐ: ความสัมพันธ์ไร้พรมแดนบนพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 4(1): 13-23.
- เอกชัย ปันแก้ว. (2545). *การเมืองเรื่อง “สัญชาติไทย”: ความคลุมเครือของพรมแดนแห่งรัฐและพรมแดนแห่งสิทธิมนุษยชนกรณีปัญหาสัญชาติชาว อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

- Brickell, K. and Datta, A. (eds). (2011). *Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections*. GU, UK: Ashgate.
- Chacko, E. (2011). Translocality in Washington, D.C. and Addis Ababa: Spaces and Linkage of the Ethiopian Diaspora in Two Capital Cities. In Brickell, K. and Datta, A. (eds), *Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections* (pp. 163-178). GU, UK: Ashgate.
- Freitag, U. and Oppen, A. V. (eds). (2010). *Translocality: The Study of Globalising Processes from a Southern Perspective*. Leiden and Boston: Brill.
- Oakes, T. & Schein, L. (eds). (2006). *Translocal China: Linkages, identities, and the reimagining of spaces*. London and New York: Routledge.
- S., Alan & S., Josephine. (2003). Urbanization an the Global Perspective, *Annual Review of Anthropology*, 32: 263-285.
- Smith, M. P. (2001). *Transnational Urbanism*. New York: Blackwell.
- Smith, M. P. (2011). Translocality: A Critical Reflection. In Brickell, K. and Datta, A. (eds), *Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections* (pp. 181-198). GU, UK: Ashgate.

สัมภาษณ์

- โกชัย. (ชื่อสมมติ). วันที่ 18 สิงหาคม 2554. อำเภอเมือง จังหวัดระนอง.
- พี่เอ (ชื่อสมมติ). วันที่ 25 ตุลาคม 2554 . อำเภอเมือง จังหวัดระนอง.
- ป้านุ้ย (ชื่อสมมติ). วันที่ 15 ตุลาคม 2554. อำเภอเมือง จังหวัดระนอง.
- ป้านุ้ย (ชื่อสมมติ). วันที่ 15 ตุลาคม 2554. อำเภอเมือง จังหวัดระนอง.
- พี่ก้อย (ชื่อสมมติ). วันที่ 15 พฤศจิกายน 2554. อำเภอเมือง จังหวัดระนอง.
- โกเป็ก (ชื่อสมมติ). วันที่ 19 มกราคม 2555. อำเภอเมือง จังหวัดระนอง.
- คุณชิต (ชื่อสมมติ). อดีตประธานสภาหอการค้าจังหวัดระนอง. วันที่ 6 ธันวาคม 2554. อำเภอเมือง จังหวัดระนอง.
- คุณยายยู (ชื่อสมมติ). วันที่ 4 มกราคม 2556. อำเภอเกาะสอง ประเทศเมียนมาร์.
- ลุงหยิน (ชื่อสมมติ). วันที่ 16 ตุลาคม 2554. อำเภอเกาะสอง ประเทศเมียนมาร์.
- หยก (ชื่อสมมติ). วันที่ 9 มกราคม 2556. อำเภอเกาะสอง ประเทศเมียนมาร์.